

nen zich dus niet meer uit in een strijd tegen anderen, zooals die vroeger was: om anderen te vernietigen.

Zij uit in den strijd, den wedijver om voor anderen, voor alle anderen, voor de geheele Maatschappij, de geheele Menschheid te werken, lichamenlijk en geestelijk. In den arbeid voor de gemeenschap, daarin openbaren zich die deugden.

Zij hebben dus werkelijk wel een totaal anderen inhoud — en dus ook totaal anderen vorm — gekregen. Want vroeger richtten zij zich tegen anderen, op de vernietiging van anderen, nu op hun, aller, behoud en groei.

Zij hebben, althans in hun algemeenheid, nu ook niets bijzonders meer, niets buitengewoons. Zij spreken van zelf, om dat hun tegendeel niet bestaat en zij alleen in verschillende graden voorkomen. In den graad bestaat nu het buitengewone. Daar allen voor allen werken, en de verhoudingen der menschen, tot de Natuur waarin zij werken, en tot elkander, volkomen klaar en doorzichtig zijn, zijn die deugden de natuurlijke eigenschappen van ieder. Hun bovennatuurlijke schijn vervalt volkomen. De goede ethiek is iets gewoons, zooals de beweging.

Maar hoe, zal misschien een lezer vragen, hoe kunnen zij dan leven en groeien, als de strijd verdwenen is? Wij zagen toch, dat zij uit den strijd om het bestaan, den sexueelen strijd, den klassenstrijd, den concurrentiestrijd, den nationalen strijd zijn opgegroeid!

Dit schijnt inderdaad een krachtig argument te zijn, en het zou kunnen schijnen, dat deze deugden, daar de strijd verdwenen is, zouden kunnen verflauwen of althans niet meer groeien.

Maar dit is slechts schijn. Want er blijft een strijd bestaan, een strijd van elk tegen allen, een strijd ook om het bestaan, namelijk om beter dan alle anderen te zorgen, lichamenlijk en geestelijk, voor de gemeenschap, om beter dan alle anderen het hoogste doel, dat dan vóór alle menschen staat, te bereiken: de welvaart, de bloei en de groei der gemeenschap.

Die strijd ontstaat dan, in de volgroeide communistische samenleving, en dat hij ontstaat en altijd grooter wordt, daarvoor zorgt één sociale drift: de eierzucht.

Deze was ook in het primitieve communisme van den stam, maar toen natuurlijk op andere wijze, de grootste prikkel.

Deze strijd is het, die dan de, geheel veranderde, onzelfzuchtigheid, naastenliefde, zelfopoffering, discipline, trouw en waarheidsliefde altijd grooter en grooter zal maken voor de gemeenschap.

En deze strijd, om daarin de eerste te zijn, zal dan ook de eigen beweging van het lichaam, het kenvermogen, het algemeene denken machtiger en machtiger maken, zooals hij ook de drift van het zelfbehouden en de geslachtsdrift altijd sterker en edeler maken zal.

En hier zal een wisselwerking bestaan. De groote deugden zullen al deze natuurlijke krachten en driften versterken, en omgekeerd weer deze driften en krachten die deugden.

De strijd, maar een geheel andere, zal ook dan dus de bron der ontwikkeling en beweging zijn. Maar de zeden en de driften en krachten zullen ook dan voortdurend van inhoud en vorm veranderen.

Tegenwerping.

Menig lezer dezer brochure zal zich herinneren, wij wezen er reeds op, met welk een woedende wellust de tegenstanders van het Communisme op het gezegde van Henriëtte Roland Holst: dat de begrippen van goed en kwaad stuivertje wisselen, zijn aangevallen. Onze partijgenoot bedoelde daarmee, dat, evenals kinderen bij het stuivertje wisselen van boomen wisselen, zoo in de geschiedenis de begrippen goed en kwaad niet altijd staan bij dezelfde daden, maar dat men goed kan vinden bij een boom, waar vroeger kwaad stond.

Bewijzen, dat zij ongelijk had, hebben wij toen noch in de liberale, noch in de klerikale pers gevonden. Alleen wat goedkoope verontwaardiging, die, zooals bekend, niets bewijst.

Daarentegen hebben wij nu ruime en groote bewijzen aangebracht voor de waarheid van wat mevr. Holst zeide. De nieuwe vrouwendeugden, de nieuwe arbeidersdeugden, de vaderlandsliefde, de internationale zin, zij wijzigen zich, wat vroeger goed was wordt slecht en omgekeerd.

Onze tegenstanders brullen ons toe: er bestaat een eeuwige

onveranderlijke moraal, haar hoogste geboden zijn eeuwig dezelfde.

Wij antwoorden rustig: bewijs het. Niet met pathos, rhetoriek, eigenmachtige verheffing van u zelf en klinkende verdoemenis van ons, maar historisch, met feiten, die ieder kan weten of onderzoeken.

Zij kunnen dit niet.

Wij daarentegen hebben ten eerste (met hulp van Darwin) aangetoond, dat er wel in de menschenborst een drang schuilt tot hulp aan anderen, een zedelijk gebod (van zuiver aard-schen, ja dierlijken oorsprong), maar dat ten tweede door den strijd om het eigendom, de concurrentie en den klassenstrijd de uiting van die zedenwet aldoor anders is, en dat b.v. tegenover klassegenooten de zedewet een geheel andere is dan tegenover klassetegenstanders.

Iedereen weet, dat dit zoo is, ieder kan het dagelijks in zich zelf en anderen waarnemen. Wij hebben dus feiten tegenover holle betoogingen gesteld.

Uit onze bewijzen blijkt ook duidelijk, dat tegenover den vijand, hetzij van den stam, van het land of van de klasse, de hooge geboden der moraal niet gelden, dat integendeel de moraal, die ons gebiedt onze genooten te helpen, ons daardoor tevens dwingt om den vijand, die hen belaagt, te vernietigen. Dat dus de geboden van zelfopoffering, solidariteit, eerlijkheid, trouw, tegenover den vijand der klasse niet gelden.

Ook dit vinden onze tegenstanders vreeselijk, dat wij dit zeggen en zij beschimpen er ons om. Maar rustig kunnen wij er weer op wijzen, dat juist zij zelve, conservatieven, liberalen, klerikalen en democraten voortdurend niets anders doen. Want zij onthouden dag in dag uit, jaar in jaar uit, aan de vijanden hunner klasse, de arbeiders, al het noodigste, zij offeren niets van het bezit hunner klasse op dan door angst voor de macht der arbeiders gedrongen, zij toonen niet de minste solidariteit met hen, maar leggen hen aan boeien als zij zich trachten te roeren, en maken hen tot slachtoffers als bij de Hollandsche spoorwegstaking; zij zijn niet eerlijk en trouw tegenover hen, maar doen hun geregeld bij de stembus beloften, die zij niet houden. En onderwijl prediken zij de liefde tot den naaste, tot alle naasten!

Maar, als de arbeiders opstaan om zich de vrijheid te veroveren, vermoorden zij hen bij honderden, duizenden, tien-duizenden en honderdduizenden door hun burgerwachten en witte gardes.

Wij daarentegen, wij erkennen uit de geschiedenis, dat nooit als de eigen klasse of het eigen volk daardoor werden geholpen, de hooge geboden der moraal tegen den vijand hebben gegolden, en wij erkennen voluit, dat ook wij niet opoffereend, niet solidair, niet trouw en niet eerlijk zullen zijn tegenover de vijandige klasse, als het waarachtig heil onzer klasse ons dit voorschrijft. 1).

En dat wij, zoo noodig met de wapens, haar bestrijden zullen.

Ook hier beslisse de arbeider nu zelf aan welken kant hij zich plaatsen wil, aan den kant der kapitalisten, of der socialisten.

Er is hier echter nog één opheldering te geven en dan is dit moeilijke punt afgehandeld.

Zweeft er, zoo zegt misschien een aandachtig lezer, toch niet aan alle menschen een zelfde hoog zedelijk ideaal voor oogen, en, al is de zedelijkheid in haar werking dan niet altijd dezelfde, en niet eeuwig, is dan misschien dat ideaal van gelijkheid, algemeene naastenliefde en geluk en rechtvaardigheid bij allen hetzelfde?

Hierop antwoordt het Marxisme: het schijnt wel zoo, dat is waar, men vindt altijd dezelfde woorden in de menschen-geschiedenis terug. Vrijheid, Gelijkheid, Recht, Broederschap. Dat lijkt dus wel of het Ideaal altijd hetzelfde was.

Maar bij nader toezien vinden wij, dat dit alleen veroorzaakt wordt, doordat sinds er een klassenmaatschappij is, alle heerschende klassen de onvrijheid, de ongelijkheid en het onrecht hebben beschermd, allen, die overheerscht en verdrukt werden, zoodra zij tot bewustheid en het begin van kracht kwamen, recht, gelijkheid en vrijheid wilden. Door-

1) Onze tegenstanders leiden hieruit wel eens af, dat wij tegenover de kapitalisten altijd alles geoorloofd vinden. Dit is onjuist. Zooals wij hierboven zeiden, alleen dan, als het wezenlijk heil onzer klasse er door bevorderd wordt. Bedrog, leugens, vernietiging van machinerie en eigendom, geweld kunnen zeer dikwijls heilloos zijn voor onze klasse. Dan ware het juist tegen de moraal, die ons gebiedt onze klasse vooruit te helpen, ze aan te wenden.

dat er altijd verdrukking was, was er ook altijd vrijheid- en gelijkheidzin. Maar als wij onder de leuzen, onder de woorden gaan kijken, dan vinden wij, dat de gelijkheid en vrijheid die de eenen eischen, een geheel andere was dan die de anderen vroegen, en dat het verschil veroorzaakt werd door de klasse- of productieverhoudingen, waarin de verschillende onderdrukten waren. Wat wij reeds vroeger met het voorbeeld van het Christendom, de Fransche revolutie en het Communisme hebben aangetoond en dus hier niet nogeens behoeven te bewijzen.

Ook het zedelijk ideaal van verschillende tijden en klassen is anders. Ook dit leeft en ontwikkelt zich, zooals alle ideeën. De geheele zedelijkheid is dus, evenals de politiek, het recht, en andere geestelijke bloeiwijzen, een natuurlijke verschijning, die wij zeer goed kunnen begrijpen en volgen in haar ontwikkeling.

Opmerking.

De zedelijkheid is niet een departement van den geest, geheel afgesloten van de andere. De mensch is niet apart een politiek wezen, apart een rechtskundig wezen, apart een zedelijk, apart een godsdienstig wezen. De mensch is een geheel, dat wij alleen maar voor ons begrip in verschillende deelen snijden, om elk afzonderlijk des te beter te kunnen bezien. In werkelijkheid loopen politieke, zedelijke, rechtskundige, godsdienstige opvattingen in en door elkaar en vormen samen één geestesinhoud. Het is dan ook geen wonder, dat zij alle op elkaar terugwerken. De politieke overtuiging, eenmaal gevormd, krijgt een eigen kracht en werkt weder in op de rechtskundige gedachten en zedelijke gevoelens, de zedelijke gevoelens, eenmaal gevormd, werken terug op de politieke en andere overtuigingen.

Wij willen dat weer met een voorbeeld aantoonen.

Het is bekend, dat de ellende, die uit het kapitalistisch stelsel voortkomt, velen brengt tot het misbruik van alcohol. Het kapitalisme brengt evenwel ook de ellendigen tot organisatie en strijd, en kweekt daardoor zedelijkheid in hen: solidaire gevoelens, groter zedelijk weerstandsvermogen, dapperheid; die sociale driften leiden tot onthouding of matigheid, en deze maken, dat de politieke overtuigingen vaak helderder worden en de politieke kracht in den vroeger zoo

ellendige veel grooter. De zedelijkheid heeft dan terugge- werkt op het weten, het denken, op de ideeën over recht, eigendom, klassenstrijd.

Het blijft dus wel even waar, dat de verandering in de zedelijkheid uit de ontwikkeling der productiekrachten voortkomt (immers zonder deze zou de ongelukkige nooit tot organisatie en krachtsbesef gekomen zijn), maar er bestaat een terugwerking tusschen al die geestelijke gebieden, die, alle wortelend in den maatschappelijken arbeid, alle elkaar beïnvloeden.

Onze tegenstanders willen ons dikwijls vangen door op de werking van geestelijke oorzaken, als godsdienst, zedelijkheid, wetenschap te wijzen. De communist zal zich daardoor niet in de war laten brengen. Hij zal gaarne de werking van de geestelijke krachten erkennen (waarvoor zou hij zelf de geesten zoo in beroering brengen, als hij dacht, dat zij niets vermochten?) maar hij zal ook onderzoeken, hoe die geestelijke kracht, voordat zij werking uitoefende, op deze wijze in beweging kwam. En dan zal hij als oorzaak in laatste instantie de ontwikkeling der productie en der productieverhoudingen vinden.

Wij hebben reeds vroeger, bij het bespreken der politiek, opgemerkt, dat men zich het historisch materialisme niet mechanisch, den invloed der productiekrachten en -verhoudingen niet als bij alle leden eener klasse als hetzelfde voorstellen moet. Zoo op elk gebied van het denken, en in het bijzonder bij de ethiek.

Elke klasse heeft haar eigen zedelijkheid, maar ook elk mensch, zegt Engels.

En niet minder schoon zegt Labriola: „Hoe zou ooit de algemeene moraal, die de klassen en de individuen maken naar hun behoeften, een oorspronkelijke bron hunner daden kunnen zijn?”

Neen, er is inderdaad een oorspronkelijke bron der moraal. Zij is de noodzakelijke samenwerking der menschen. Maar hoe deze werkt, dat wordt door den arbeid en de arbeidsverhoudingen bepaald. En daar deze voortdurend veranderen, verandert ook de moraal voortdurend.

F. *Godsdienst en Wijsbegeerte.* 1)

Elke godsdienst (er bestaan en hebben bestaan duizende soorten), elke godsdienstige secte houdt zich zelf voor de ware. En toch is niets zoo afhankelijk van de ontwikkeling der techniek als de godsdienst, niets verandert zoo met haar. Wij zullen dit in een kort overzicht aantonen.

De godsdienst ontstaat in den mensch door twee hoofdoorzaken.

Ten eerste uit onkunde, en, als gevolg daarvan, uit het zich onderworpen gevoelen. Deze onkunde en dit gevoel van onderworpenheid kunnen zijn onkunde van en onderworpenheid aan de natuur en van en aan de maatschappij. De eene sluit de andere in.

De tweede oorzaak is het in den mensch levende gevoel, dat er voor hem een absoluut geluk mogelijk is, als hij de natuur en de maatschappij kent en beheerscht. Zoolang hij dit niet zelf kan, zoolang hij dit heil niet kan bereiken, stelt hij zich wezens of een wezen voor, die dit wel kunnen: Goden.

In het algemeen kan men dit zeggen: Niet God heeft den mensch naar zijn beeld geschapen, maar de mensch schiept zich zelve een God, van uit zijn eigen toestand en dikwijls naar zijn eigen beeld. Het is dus niet meer dan natuurlijk, dat hij, naar mate zijn toestand anders is, andere Goden bedenkt, en dat hij, naar mate zijn eigen maatschappelijk zijn anders, hij zelf een ander maatschappelijk beeld is, hij ook andere Godenbeelden naar zijn eigen beeld maakt.

Daar de verhouding van den mensch tot de natuur altijd door de maatschappij, waarin hij leeft, wordt bepaald, en die tot de maatschappij natuurlijk ook, wordt in elk geval de godsdienst door het maatschappelijk zijn bepaald. 2)

De eerste, of liever zeer vroege goden schijnen volgens de nieuwste onderzoekingen (o.a. van Cunow) geweest te zijn de

1) Wij behandelen deze twee tesamen, omdat tot dusver de wijsbegeerte bijna altijd met godsdienst gemengd was. Bovendien zou de behandeling der wijsbegeerte afzonderlijk te lang en voor de meeste arbeiders te moeilijk zijn.

2) Daar de ontwikkeling van den godsdienst overal in bijzonderheden zeker verschillend is geweest, kan dit hier volgend overzicht alleen zeer globaal zijn.

geesten van gestorvenen, van voorvaderen, de opperhoofden of stichters van stammen, enz.; ook voorwerpen, planten of dieren, die het teeken waren van den stam, en in wier gestalte de oorspronkelijke voorvader verschenen was.

De stam was toen het hoogste en belangrijkste, het heilige voor den mensch. Hij verschafte den God.

Zoolang de techniek de natuurkrachten nu nog niet meester was, maar de natuur den mensch in bijna alles de baas, toen hij als werktuigen nog gebruiken moest wat hij in de natuur vond, of toen hij nog weinig werktuigen zelf kon vervaardigen, zoolang hij dus van de natuur afhing voor zijn onderhoud, schreef hij al spoedig aan de geesten der voorvaderen en der stichters der stammen de macht over de natuurkrachten toe.

Meer en meer, naar mate de bewerking van de aarde toeneemt, wordt de natuurkracht hoofdzaak, de vereering der voorvaderen verdwijnt en gaat over in die der natuur alleen. De mensch aanbidt nu hare krachten, de zon, den hemel, den bliksem, het vuur, de bergen, de boomen, de rivieren, al naar zij voor den stam de gewichtigste dingen waren.

Maar zoodra de techniek weer verder ontwikkeld was, landbouw was ontstaan, krijgslieden en priesters macht en bezit aan zich hadden gebracht, heerschers en beheerschten, m.a.w. klassen waren opgekomen, toen men dus niet meer zoo geheel aan de natuur onderworpen was, maar de mensch, en vooral de hooggeplaatste mensch macht uitoefende, die mensch vereerd en als het ware heilig werd, zooals vroeger de voorvader en de natuurkracht, — toen verdwenen de natuurkrachten en werden omgeschapen in wezens die men zich als machtige menschen dacht. De goden, wier gestalten men bij den ouden Griekschen dichter Homerus vindt, zijn machtige vorsten en vorstinnen, de een de vergoddelijkte Macht; een ander de vergoddelijkte Moed, Wijsheid, Schoonheid, Liefde. Het zijn natuurgoden tot heerlijke menschen geworden. De techniek had den mensch machtig gemaakt, de Goden werden machtige menschen.

Maar toen de Grieken door aldoor betere techniek hun landen met verkeerswegen, de zee met schepen, de kust vooral met steden hadden overdekt, handel en nijverheid bloeiden, toen, met een woord, de waren-maatschappij was ontstaan,

waarin alles, land, producten, werktuigen, schepen en wagens, koopwaren waren geworden, toen was voor die maatschappij noch de zon, noch het vuur, noch de zee of de berg of de boom meer het wonderlijke, allerbelangrijkste, overmachtige, geheimzinnig goddelijke, men had daarvoor de natuurdingen reeds te goed in zijn macht — ook niet de menschelijke vlugheid of moed, of schoonheid zooals in den tijd van Homerus, die lichamelijke eigenschappen beteekenden in de concurrentie-maatschappij al niet zoo veel meer — toen kwam er wat anders, dat, in die maatschappij, het allerbelangrijkste, allesbeheerschende, allerwonderbaarlijkste scheen en was. Dat was de Geest, de menschelijke geest.

In de warenmaatschappij is de geest de belangrijkste factor. Die berekent, die doet uitvindingen, die wikt en weegt, die verkoopt, die maakt winst, die onderwerpt, die overheerscht dingen en menschen. De geest komt in de waren-maatschappij in het middenpunt van het leven, zooals de voorvader in de zeer primitieve maatschappij, zooals de sagopalm bij de Papoea's en de schoone lichaamskracht bij Homerus. Hij is het machtige.

De eerste groote wijsgeeren van de Grieksche, de Atheensche, waren-maatschappij, Sokrates en Plato, zeggen het openlijk, dat de natuur hun geen belang inboezemt, alleen de verschijnselen van het denken, van de ziel.

Die overgang is een duidelijk gevolg van de ontwikkeling der techniek die immers de waren-maatschappij schiep.

Er bestaan evenwel nog meerdere oorzaken die tot deze vergeestelijking der lichamelijke Goden bijdroegen.

Er waren in den geest vele wonderbaarlijke verschijnselen, die men niet begreep. Wat waren die algemeene begrippen, die men in den geest aantrof, vanwaar kwamen zij? Wat was het denken, dat zoo gemakkelijk en wonderlijk met die algemeene denkbeelden opereerde, voor een wonderlijke macht? Vanwaar kwam het?

Uit de aarde kon het niet komen, want op aarde vindt men alleen bijzondere, geen algemeene dingen! En wat waren die zedelijke gevoelens, die begrippen van goed en kwaad, die men in den geest aantreft en die in de warenmaatschappij zoo moeilijk toepasselijk zijn? Immers daar is wat voor den een

goed is, slecht voor den ander, des eenen dood des anderen brood, en het voordeel voor den privaatpersoon is daar vaak het nadeel voor het algemeen.

Dat waren alles raadsels, die toen onoplosbaar waren voor de groote denkers Sokrates, Plato, Aristoteles, Zeno en zoo-veel anderen, die uit de natuur en de ervaring niet verklaard konden worden en die hen er toe moesten leiden om te zeggen: de geest is van goddelijken oorsprong.

In de warenmaatschappij heerscht de geestelijke over de handenarbeid. Regeling, bestuur van bedrijf en staat komt aan den hoofdarbeider, de handwerker is de ondergeschikte, als hij geen slaaf is. Ook dat moest er toe leiden in den geest het goddelijke, God als een geest te zien.

Ook niet weinig droeg daartoe bij, dat in de waren producerende maatschappij elk mensch een individu op zich zelf wordt, in concurrentiestrijd met anderen. Elk mensch wordt daar het allerbelangrijkste object voor zichzelf, en, omdat hij alles in zijn geest voelt, overdenkt, beslist, zijn geest het allerbelangrijkste stuk van dat object. Dat moest die menschen van die maatschappij ook wel heel geschikt maken om den geest als Goddelijk en God als een individualistischen, op zich zelf bestaanden Geest aan te zien.

Ook droeg daartoe bij, het onzekere van het menschelijk lot in de warenmaatschappij. Zelf beheerschte men zijn lot niet. Toch wilde men het. Daarom bedacht men een God die het deed.

De techniek had den mensch al zoo ver gebracht, om niet meer een voorvader of een stier, of een kat, of een ibis, of een boom, of de zon, of het vuur, of den hemel, en ook geen menschelijke lichaamskracht meer te vergoddelijken, maar nog niet zoo ver dat hij het wezen van het denken en de begrippen van goed en kwaad of de de maatschappij beheerschende wetten begrijpen kon. Daardoor werd toen dat, in die maatschappij oppermachtige, maar onbegrijpelijke voor goddelijk verklaard. En dat is in de warenmaatschappij tot op den huidigen dag zoo gebleven. „God is een Geest” zegt men ook nu nog, en de zedelijke begrippen hebben ook nu nog voor de meesten een bovennatuurlijken oorsprong.

Zoolang nu de toen bekende wereld nog niet één economisch

en politiek geheel, één. groote warenmaatschappij was, bleef er daar natuurlijk nog ruimte voor meerdere, ook nog voor natuurgoden. Maar toen eerst onder de overmacht der Grieken, toen door Alexander van Macedonië, eindelijk door de Romeinen om de Middellandsche zee een warenproduceerend wereldrijk ontstond, was één Geestelijke God, één Goddelijke Geest, voldoende om de heele bekende wereld en alle moeilijkheden daarin te verklaren, en alle natuurgoden daaruit te doen verdwijnen. De overal doordringende Romeinsche techniek, Romeinsche handel en verkeer, Romeinsche warenmaatschappij drongen overal de natuurgoden terug. En zoo vindt men het ééngodendom dan ook in de twee wijsgeerige wereldbeschouwingen, die ten slotte in dat groote wereldrijk hebben gezegevierd. 1).

„En toen één bepaald soort van ééngodendom, dat bijzonder paste bij de maatschappelijke verhoudingen in het Romeinsche rijk in den keizertijd, bij het algemeene reusachtige economische verval, het Christelijke ééngodendom, in dat gebied doordrong, vond het overal den bodem bereid en had het het Grieksche ééngodendom slechts als een element in zich op te nemen.” 2)

De geheele maatschappij om de Middellandsche Zee was één warenproduceerende maatschappij geworden, met overal dezelfde raadsels, tegenstrijdigheden, met overal gelijksoortige warenproduceerende individuen. Overal de geest het machtige, wonderbaarlijke, mysterieuse. Overal de geest: God.

En naarmate de vreemde natuervolken, als de Galliërs en Germanen, in de warenmaatschappij werden opgenomen, verloren ook zij hun oorspronkelijken godsdienst gaandeweg en werden ook zij rijp voor het Christendom, dat aan één Geest alle macht toeschrijft. 3).

Maar de Christelijke godsdienst is niet gebleven wat hij,

1) De leer van Plato en het Stoïcisme.

2) Over den oorsprong van het ééngodendom en van het Christendom bij de Joden, zie men: „Het Ontstaan van het Christendom”, door Karl Kautsky (vertaald door schrijver dezes).

3) Ook nu nog worden natuervolken, bij wie de waren-maatschappij doordringt, tot het ééngodendom „bekeerd”.

pas voortgekomen uit de Joodsche en Grieksch-Romeinsche warenmaatschappij, in de eerste eeuwen was. Toen was één geest, één God voldoende tot verklaring van het heelal. Maar naar mate de middeleeuwsche maatschappij zich ontwikkelde, veranderde weder de inhoud van den godsdienst. De middeleeuwsche maatschappij was de maatschappij van het grondbezit, waarin de menschen trapsgewijs van elkaar afhankelijk waren en waarin de afhankelijken het product van hun handenarbeid leverden aan den heer, niet verkochten. De lijfeigenen, de hoorigen gaven natuurproducten aan hun adellijke en geestelijke heeren.

De middeleeuwsche maatschappij was dus in hoofdzaak niet meer een waren-maatschappij, maar weder eene, zij het dan ook geheel anders, n.l. door lijfeigenschap gevormde „Natural-Wirtschaft”. En zij werd gevormd door trapsgewijze afhankelijkheid. Naar dien vorm wijzigde zich toen dus ook de Godsdienst.

Aan den top der wereldlijke maatschappij stond de Keizer, onder hem Vorsten, onder deze leenheeren, onder deze weer lagere edelen, en onder deze de groote massa van hoorigen en lijfeigenen. In de kerk, die ook een reusachtig grondbezit had, was de toestand een dergelijke. De kerk had zich van de oude armoedige gemeente, die communistisch consumeerde, tot een onmetelijke uitbuitings-inrichting ontwikkeld. Aan haar top stond de Paus, onder hem allerlei geestelijke hooge heeren, trapsgewijs van elkaar afhankelijk: Kardinalen, Aartsbisschoppen, Bisschoppen, abten en abdissen, lagere geestelijken, monniken en nonnen van allerlei slag, ten slotte de groote massa, de gemeente. Te zamen vormden kerkelijke en wereldlijke machten dus één groote hierarchische maatschappij steunend op de levering van natuurproducten, door de onderdrukten, in de eerste plaats. Keizerrijk en Pausdom waren beide reusachtige, echte wereld-geheelen, beide berustend op „Natural-Wirtschaft”. En naar het beeld van die maatschappij met die productiewijze had de christelijke godsdienst zich ook vervoormd. Niet één God alleen woonde meer in den hemel, maar een geheel volk van geestelijke machten. Boven allen troonde God, één met zijn zoon en den heiligen geest, alles omgevend en doordringend. Maar onder

hem trapsgewijze allerlei soorten van Engelen met verschillende functies, ook gevallen engelen of duivels, die voor het booze hadden te zorgen. En verder heiligen, die, daar de maatschappij grootendeels op levering van natuurproducten, niet van koopwaren, steunde, en dus van de natuur, van het weer b.v. afhing, ook weer een soort van nieuwe ondergeschikte natuurgoden waren, die ook alle hun eigen functie hadden, als een heilige voor den wijnbouw, een voor den hooioogst, een die hielp in barensnood etc. God dus, met die omgeving, een beeld van den Keizer of den Paus met hun ondergeschikte wereldlijke en geestelijke machten. En onder al die engelen en heiligen de menschen, levenden en dooden: een beeld der aardsche gemeente en van het aardsche volk. De productie- en eigendomsverhoudingen op aarde, de persoonlijke afhankelijkheid van vorsten, edelen, bisschoppen, abten, lijfeigenen en volk werden door de heerschende klassen voorgesteld, en door de naieve geloovigen, in hun drang om de maatschappij, den geheimzinnigen menschegeest, en het „goede” en „kwade” te begrijpen, aangenomen, eenvoudig als de werking, de schepping van net zoo een hemelsche maatschappij, die ook wel onbegrijpelijk was, maar die juist om haar goddelijken aard ook niet begrepen behoefte te worden.

Nooit, in geen enkelen mij bekenden tijd, is de godsdienst zoo duidelijk de luchtspiegeling der maatschappij geweest. De geest produceerde een hemelsch beeld der aardsche productiewijze.

Dit veranderde evenwel weder, toen de steden al sterker en sterker werden.

De stadsburger in Italië, Zuid-Duitschland, de Hanzesteden, Frankrijk, Vlaanderen, Engeland, de Nederlanden werd door handel en nijverheid machtig en zelfstandig. Hij bevrijdde zich van den knellenden band, waarin de adel, de kerk, het grondbezit hem hielden.

Het bezit van kapitaal, dat hem alleen toebehoorde, waarmee hij kon doen wat hij wilde, maakte hem een vrij, onafhankelijk individu, die niet meer van de genade van Heeren en Geestelijken afhing. Hij stond anders tegenover de maatschappij dan de hoorige, uit wiens

stand hij vaak voortgekomen was, anders dan de edele, dan de geestelijke.

Omdat hij zich anders voelde in de maatschappij, voelde hij zich anders tegenover de wereld. En daarom had hij een anderen godsdienst nodig, want in den godsdienst drukten de menschen hun gevoel van hun verhouding tot de wereld uit.

Omdat hij, door zijn kapitaal, dat hij met zijn techniek, handel en nijverheid verkregen had, in de wereld kon doen wat hij wou, omdat hij economisch geen machten boven zich erkende (ook politiek had hij zich door zijn kapitaal vrijer gemaakt), omdat hij als individu, kapitalist, handelman, vrij tegenover de heele wereld stond, wilde hij, evenmin als een tussenpersoon tusschen zich en de wereld, meer een tussenpersoon tusschen zich en God. Hij protesteerde tegen een dergelijken slavenoestand.

Hij schafte den paus en den santenkraam af, hij werd zijn eigen priester. Elk heeft zijn eigen priester in zich, elk staat direct tegenover God. Dat leerden Luther en Calvijn.

Dat was de protestantsche godsdienst, het burgerlijk zelfbewustzijn, dat met de opkomst der moderne kapitalistische warenproductie opgroeide en zich in de landen, die zich burgerlijk ontwikkelden, Frankrijk, Zwitserland, Duitschland, Holland, Engeland, Schotland voortplantte. 1)

Maar omdat zijn maatschappij weder een warenmaatschappij, geen „Natural-Wirtschaft” was, een kapitalistische nu, en omdat daar weder de Geest heerschte, nu de kapitalistische geest, werd zijn Godsdienst weder een Eén-Goden-dom en zijn God een Geest, veel meer dan in het middeneeuwsche Katholicisme.

Ook hier weder de godsdienst een beeld van het maatschappelijk leven. Zoo individualistisch-produceerend als de burger zoo individualistisch zijn religie, zoo eenzaam als hij zijn God.

Naar mate, vooral sinds de ontdekking van Amerika en Indië, het kapitalisme al sterker en sterker wordt, handel en

1) Alleen de Italiaansche steden bleven katholiek. Ook door economische oorzaken. De heerschappij van den paus betekende de heerschappij van Italië over de Christelijke wereld.

industrie steeds sneller toenemen en sterker groeien, op het land de productie voor het eigen gebruik af-, voor den verkoop toeneemt, naarmate alle producten waren, en alle menschen warenproducenten en -verkoopers worden, naar mate de maatschappelijke strijd van allen tegen allen onder het kapitalisme, door steeds beter werktuigen en verkeersmiddelen, algemeener en zwaarder wordt, naar die mate wordt de mensch in het economische leven en dus ook in zijn geest meer en meer vereenzaamd. De menschen komen met de ontwikkeling van het moderne kapitalisme, van kapitalistische industrie en handel, meer en meer onder de beheersching van hun producten, de producten krijgen als het ware menschenlijke macht over hen, zij zelf worden, alsof ze dingen waren, beheerscht, en alles krijgt boven de gebruikswaarde die de producten voor de menschen hebben eene abstracte ruilwaarde. Het kapitaal, de som van alle ruilwaarden, dat de geheele maatschappij, de geheele menschheid als boven haar staande, als hen dwingend, beheerscht, is zelf een abstracte macht. De menschen in zulk een maatschappij moeten, zegt Marx, elkaar als abstracties, als dingen met abstracte waarde, gaan zien, hun God moet een abstract begrip worden.

De Godheid is daar het beeld van het Kapitaal zelf en van de Menschheid en den Mensch onder het Kapitaal.

Daarenboven wordt de ellende, naar mate het kapitalisme toeneemt, grooter, de maatschappij steeds ingewikkelder en moeilijker te begrijpen, wat wezenlijk goed, wat wezenlijk kwaad is voor allen, steeds onmogelijker op te sporen. Inkeer tot zich zelf, bespiegeling, vergeestelijking, worden de eenige middelen om te midden van den strijd en het woedende jachten van warenproductie en handel zekerheid, vastheid, geluk te vinden.

Zoo zien wij ook het beeld van God aldoor meer vereenzaamen, vergeestelijken, abstract worden. Bij de groote wijsgeeren der zeventiende eeuw, Descartes, Spinoza en Leibnitz is God één reusachtig wezen geworden in wien alles, buiten wien niets is. Bij Spinoza, die misschien wel het volmaaktste wijsgeerig systeem heeft ontworpen (het is wel eens vergeleken met een volkomen geslepen diamant, zonder gebreken of vlekje), bij Spinoza is God een reusachtig Lichaam met een reusachtigen Geest, buiten wien niets is, en die maar aldoor,

op zich zelf, aan het zich bewegen en denken is. Een beeld van den individualistischen, burgerlijken mensch. Een beeld van zijn kapitalistische maatschappij.

Maar bovendien werd, naarmate de techniek en het kapitalisme zich ontwikkelden, de kennis der natuur ook aldoor grooter, de natuur werd in haar werkelijken wettigen samenhang in de zeventiende eeuw al zóó ver begrepen, dat het onbegrijpelijke, het goddelijke er uit verdween. De geest daarentegen, het begrijpen zelf, de algemeene begrippen, vooral ook van goed en kwaad, en de zoogenaamde geestelijke wetenschappen werden nog niet doorzien. Daardoor raakte in den Godsdienst de natuur, de stof, meer en meer op den achtergrond. God werd meer en meer een schimmige, abstracte Geest ver van de realiteit. Hiertoe werkte de oude christelijke verachting voor „het vleesch” niet weinig mede. En ook de scheiding, die, naar mate de techniek ingewikkelder, en de arbeidsverdeeling grooter werd, aldoor zich verbreedde tusschen handen- en hoofdarbeid, waarbij de hoofdarbeid bij de bezittende klassen, de handenarbeid aan het proletariaat kwam, ook deze scheiding maakte, evenals in de Grieksche wereld, dat in den godsdienst de stof geheel werd weggecijferd. Door al die oorzaken noemde de wijsgeer Kant alle tijdelijke en ruimtelijke dingen slechts verschijningen, waaraan geen werkelijk bestaan toekwam. De wijsgeer Fichte erkende alleen een geestelijk Subject of Ik, de wijsgeer Hegel zag een absoluten Geest, die als uiting van zich zelf de wereld stelt, welke wereld ten slotte tot zelfbewustzijn komt en in het absolute geestelijk zijn terugkeert.

Zoo ver had de kapitalistische maatschappij het burgerlijk individu vereenzaamd, vergeestelijkt en voor zich zelf onbegrijpelijk gemaakt, dat de filosofen der 18e en 19e eeuw zich zulk een eenzamen, abstracten en onbegrijpelijken God schiepen! 1).

Maar de uitvinding der stoommachine deed de productiekrachten, de verkeersmiddelen en daardoor het kapitaal enorm toenemen. De nieuwe techniek stelde weder tot grooter

1) Het bestek van dit geschrift laat natuurlijk niet toe alle filosofische richtingen te behandelen. — In een tweede serie van „Het Communisme” zal men binnenkort iets meer over de ontwikkeling der wijsbegeerte kunnen vinden.

onderzoek der natuur in staat en had dit noodig. De natuur ging weer meer open voor het oog van den mensch, de wettelijke samenhang van alle natuurverschijnselen werd nog verder ontdekt, een bovennatuurlijk wezen werd weder al verder en verder uit de natuur teruggedrongen, verdween geheel uit haar.

En nu voor het eerst werd ook de kennis der maatschappij dieper. De voorhistorische tijd werd onderzocht, de tijd der geschreven geschiedenis werd beter begrepen, de statistiek kwam op, men begon het wettelijke in de daden der menschen te doorzien zoo goed als in de verschijnselen der natuur. En naar mate het natuurlijke in den mensch beter werd begrepen, verdween, evenals uit de natuur, de behoefte aan het bovennatuurlijke uit den mensch en de maatschappij.

Het waren de techniek, de verkeersmiddelen, de productiewijze, het reusachtig kapitaal, dat opgehoopt werd, dat aanspoorde en in staat stelde tot onderzoek der natuur. Het waren de geweldige, uit het productieproces ontstaande sociale vraagstukken, die de gedachten der menschen prikkelden om de maatschappij te doorgronden. Het was de techniek, die in staat stelde de diepe aardlagen te doorwroeten, verre reizen te maken naar primitieve volken, gegevens te verzamelen voor geschiedenis en statistiek. De productiewijze, die de behoefte schiep, schiep ook de middelen tot voldoening der behoefte.

En die klasse, die vooral de nieuwe wetenschappen noodig had om haar techniek en haar winst uit te breiden, en de oude reactionaire klassen: grondbezitters, adel en geestelijkheid, te overwinnen: dat wil dus zeggen de industrieelen en handelskapitalisten, die men in de politiek de liberalen noemde, — die klasse ging hoe langer hoe meer het wettige en natuurlijke van alle verschijnselen in natuur en maatschappij inzien, bij haar verdween de godsdienst zoo goed als geheel. „Er kon toch nog wel een God zijn”, die gedachte, ergens heel op den achtergrond van hun bewustzijn levend, voor de praktijk van geen waarde, dat was wat bij hen van den godsdienst overbleef.

De moderneren of vrijzinnigen (in den godsdienst wat men in de politiek liberalen noemde) gebruiken God alleen nog maar om „goed” en „kwaad” te verklaren, te voldoen, zooals men het noemt, aan hun „zedelijke” behoeften, om den geest, wiens wezen hun ook nog een raadsel is, uit een bovennatuurlijke bron te kunnen doen ontspringen. Voor de natuur en een goed stuk van het menschen- en maatschappelijk leven hebben zij God al niet meer noodig, de op de techniek gesteunde wetenschap heeft hen daarover al genoeg ingelicht.

Zoo heeft het moderne kapitalisme sinds de dagen van Luther en Calvijn den godsdienst, doordat het de wereld aldoor beter begrijpen deed, steeds fijner, raflijner, vager, verder afgelegen, onwezenlijker gemaakt. Men heeft in reactionaire, vrijzinnige, ja zelfs socialistische kringen het mij zeer kwalijk genomen, toen ik eens schreef, dat de godsdienst als een laffe schim met gebogen hoofd van de aarde vlucht. Het was echter niets dan het constateeren van een feit: de godsdienstige voorstellingen worden aldoor schimmiger, alleen ten onder gaande klassen, als kleine burgers en boeren, en reactionaire klassen als grootgrondbezitters, leven, met hun ideologen, nog met overtuiging in voorstellingen van vroeger eeuwen, 't meerendeel der bezittende klassen en hun intellectueelen hebben nog slechts een schim van godsdienst over, of huichelen om andere redenen overtuiging, of gebruiken den godsdienst als kluister voor het proletariaat. De kennis, die door de ontwikkeling der kapitalistische productie is gebracht, heeft den godsdienst vleesch en been genomen, hem alleen nog een spookachtig ethisch bestaan gelaten.

Maar dezelfde economische ontwikkeling, die aan de liberale bourgeoisie een groot deel van den godsdienst heeft ontnomen, ontnemt hem geheel aan het proletariaat.

Het is toch ook niets dan het constateeren van een feit, als wij zeggen, dat het proletariaat meer en meer ongodsdienstig wordt.

Ook dat is even maatschappelijk-natuurlijk als alle veranderingen in het godsdienstig denken, die wij tot nu toe besproken hebben.

Wij zagen, dat beheerscht worden door machten die men niet begrijpt, in het algemeen de oorzaak van den godsdienst

is. De natuurkrachten, de maatschappelijke krachten, die men niet begrijpt, en door welke men toch voelt, dat men beheerscht wordt, worden vergoddelijkt.

Hoe staat het daarin met den modernen proletariër, den industrieelen arbeider uit de stad vooral, die midden in het kapitalistisch grootbedrijf leeft?

Dat de natuurkrachten geen onbegrijpelijke macht hebben, ziet hij in de fabriek voor zich. De mensch kent en beheerscht ze daar, speelt met deze, ongetemd, gevaarlijkste krachten. Al kent de arbeider ze theoretisch niet, practisch temt zijn hand ze, en hij weet, dat ze gekend worden.

De maatschappelijke krachten daarentegen, die de oorzaak zijn van zijn ellende, kent de moderne proletariër door en door. De kapitalistische productiewijze heeft den klassenstrijd doen ontstaan, waaraan hij deelneemt, en de klassenstrijd heeft hem de kapitalistische uitbuiting en het privaatbezit als de oorzaken van zijn toestand doen kennen en het socialisme als zijn redding. Zoo is er voor hem noch in natuur, noch in maatschappij iets bovennatuurlijks. Hij voelt, dat er niets is in de natuur of maatschappij, wat hij niet kan begrijpen, al geeft de maatschappij hem voorloopig nog te weinig gelegenheid. Hij gevoelt ook, dat wat nu nog overnachtinge oorzaak van ellende voor hem en zijn klasse is, dit niet altijd zal blijven. Hij weet, dat de klassenstrijd en de organisatie van het proletariaat er een eind aan maken zal. Bij afwezigheid dus van gevoel van onbegrepen overmacht komt de godsdienst niet bij hem op, of, als hij hem vroeger gehad heeft, sterft hij weg. En hij gevoelt, ja hij ziet nu voor zijn oogen, dat de menschheid zelf, niet een bovennatuurlijke macht, dat de menschheid zich door zijn klasse het eeuwig heil, het Communisme, de samenwerking aller menschen en daardoor de volkomen beheersching van natuur en maatschappij, veroveren zal. Door dat alles valt voor hem de Godheid volkomen weg. De socialistische arbeider is dan ook niet anti-godsdienstig, hij is ongodsdienstig, atheïst.

Geldt dat nu voor den „gewonen” arbeider, die niet veel tijd of lust of gelegenheid voor studie heeft, hoeveel te meer nog voor hem, die door den klassenstrijd tot eigen onderzoek wordt aangespoord! Hij kan, juist doordat hij arbeider is, doordat de nood van het proletariaat hem dwingt tot onderzoek, de maatschappij beter leeren begrijpen dan b.v. een

burgerlijk democratisch professor in de economie. De bourgeois kan de waarheid niet zien, hij kan niet toegeven, dat zijn klasse ondergaat, hij kan zelfs den klassenstrijd niet erkennen, waarin zijn klasse de nederlaag lijden moet. De geest van den arbeider daarentegen, die alles van de toekomst te hopen heeft, is op de waarheid gescherpt als de jachthond op het wild.

En welk een bronnen heeft de arbeider! Nu meer dan zeventig jaren geleden legde Marx aan het proletariaat uit, hoe kapitaal ontstaat uit onbetaalden arbeid. 1). Zeventig jaren geleden openbaarden hij en Engels aan de arbeidersklasse het wezen van den klassenstrijd. 2) En daarna ontvouwde Marx in „Het Kapitaal” het wezen van het geheele kapitalistisch productieproces, dat de arbeider ook in klaren korteren vorm in „De Economische Theorie van Karl Marx” en in „Het Erfurter Program” door Kautsky kan uitgelegd vinden. Dat zijn bronnen van kennis over de maatschappij, zooals de bourgeoisie niet heeft. De arbeider, die zijn dorst aan deze geslacht heeft, zal in de maatschappij niet alleen niets bovennatuurlijks meer zien, hij zal, wat de maatschappij betreft, niet alleen afwezigheid van godsdienst gevoelen, maar er zal iets positiefs, een klare, vaste wereldbeschouwing in hem komen.

En in de werken van Marx, Engels, Mehring, Kautsky en andere uitstekende partijgenooten zal hij, als hij doorgaat met lezen en nadenken, bewezen vinden, hoe het geestesleven der menschen door het maatschappelijk zijn wordt bepaald, dat recht klasserecht, politiek klassepolitiek is, dat goed en kwaad maatschappelijke, veranderlijke begrippen zijn, en al die andere groote waarheden, die wij in dit geschriftje in 't kort hebben trachten aan te toonen en die het historisch materialisme leert. Dan begrijpt hij ook de veranderingen, die in het denken plaats hebben, dan begrijpt hij zijn eigen denken. De man, die de maatschappij practisch, met zijn handen, maakt, doorziet haar dan met zijn geest ook al meer en meer. Het klassedenken begrijpt hij, en weer valt

1) „Loonarbeid en Kapitaal” door Karl Marx.

2) „Het Communistisch Manifest” door Karl Marx en Friedrich Engels.